

Микола ВЕГЕШ,
декан історичного факультету
Ужгородського національного університету,
доктор історичних наук, професор

АВГУСТИН ВОЛОШИН І ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

Від редакції. Ми звернулися до доктора історичних наук, професора УжНУ М.М.Вегеша з проханням написати спеціально для "Слова" матеріал про розвиток національної ідеї в Україні, пов'язавши з нею імена кращих синів Батьківщини – В.Ющенко та А.Волошина. І ось цими днями одержали ексклюзивне право на публікацію першої частини праці видатного вченого.

В Україні завжди існувала проблема національної політичної еліти, здатної розв'язувати складні державотворчі завдання у конкретній історичній ситуації. Такі визначні постаті української політичної думки, як В.Липинський, В.Кучабський, Д.Донцов, пояснювали причини поразок українських національно-визвольних змагань відсутністю національної політичної еліти. Короткочасний період боротьби за Українську державу і ще менш тривале існування в історичному сенсі були недостатніми, щоб визріла повноцінна національна політична еліта. Оптимальним є такий стан справ, коли національна еліта формується в межах власної національної держави, а її якраз український народ протягом тривалого проміжку часу був позбавлений.

Особливо це твердження стосується історичного минулого Закарпаття, яке протягом століть перебувало під владою чужих імперій і правителів, які прагнули приборкати національний дух та устремління вільнолюбивих жителів Срібної землі. Ці непрошені гості постійно акцентували на тому, що закарпатці є "карпаторосами", "угроросами", "українами", а їх споконвічна слов'янська земля немає імені. Та не так вважала закарпатська еліта, консолідація якої припадає на кінець XIX – початок XX ст. Саме тоді на політичну арену краю вийшли Августин Волошин, Михайло і Юлій Брацайки, Августин Штефан, Омелян Невицький. У міжвоєнний період історії Закарпаття сформувалася молода поросль – Вікентій Шандор, Степан Клочурак, Юліан і Федір Реваї, брати Климпуші, Степан Росоха, Іван Рогач, Федір Тацинець та багато інших. Для закарпатської еліти характерною стала спадкоємність поколінь, коли різні за віком люди об'єдналися навколо ідеї незалежної Карпатської України, очолюваної незаперечним лідером о. Августином Волошином.

Августин Волошин був лідером-громадянином. Це такий тип політичного лідера, що розглядає владу як шлях до служіння суспільству. У своїй діяльності він керується насамперед міркуваннями громадського інтересу, прагне довести свою моральність, стурбованість долею інших людей, показати

своє бажання і здатність їх захистити. Для А.Волошина були характерні всі класичні якості політичного лідера, а саме: *здатність персоналізувати функціональні цінності відповідно до конкретного історичного періоду; готовність виходити за межі бюрократичних процедур при прийнятті рішень в екстремальних ситуаціях; мистецтво створювати принципово нову модель поведінки і мислення, яка б тиражувалась у всьому суспільстві; вміння формулювати нові творчі цілі, евристичні програми та ідеології в умовах, коли втрачено старі орієнтири; здатність зв'язувати актуальні інтереси з історією країни, традиціями сучасного та попередніх поколінь.* Однак, найважливою якістю Волошина-лідера було вміння вселяти нації віру та оптимізм, допомогти їй подолати невпевненість, комплекс вини та неповноцінності.

Сучасні дослідники до характерних рис політичного лідера відносять наступні: рівень освіченості; наявність досвіду політичної діяльності; наявність чіткої політичної програми, що відповідає інтересам великих соціальних груп; популярність, авторитет, вміння завойовувати людські симпатії; політична воля, здатність брати на себе відповідальність. Немаловажне значення для лідера має така риса, як інноваційність (здатність продукувати нові ідеї), політична поінформованість (наявність детальних знань про різні сторони життя людей, проблеми країни), ораторське мистецтво (вміння донести до різних рівнів аудиторії найскладнішу інформацію, переконати людей у правоті власних принципів), політична інтуїція (здатність відчувати історичну ситуацію, своєчасно коригувати власний курс відповідно до вимог часу), комунікативна майстерність (вміння спілкуватися з різними категоріями населення), арбітражні задатки (вміння знаходити оптимальні рішення в конфліктних ситуаціях і погоджувати різні інтереси), організаторські здібності (вміння добрати команду, визначити основні стратегічні пріоритети своєї подальшої діяльності). Опираючись на архівні та опубліковані джерела, зробимо спробу змалювати політичний портрет Августина Волошина.

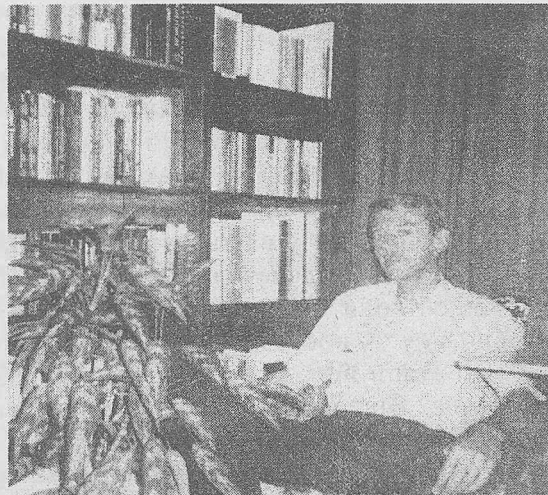
Історичні дослідження

Рівень освіченості. Августин Іванович Волошин народився 18 березня 1874 р. в с. Келечин Марамороського комітату (нині Міжгірський район Закарпатської області) в сім'ї священика. Студював богослов'я в Ужгородському теологічному лицейі (1896) й Пожоні, закінчив фізико-математичний факультет Вищої педагогічної школи в Будапешті (1900). Доктор фізики й математики горожанських шкіл. Від 1900 р. – професор, а згодом (1917-1938) – директор Ужгородської греко-католицької учительської семінарії. Почесний доктор Українського вільного університету в Празі, а з 1939 р. професор, згодом ректор цього престижного навчально-наукового закладу. Августин Волошин – автор численних навчальних підручників, педагогічних і наукових праць, художніх творів. За підручниками А.Волошина "Педагогіка і дидактика", "Коротка історія педагогіки для учительських семінарій", "Логіка", "Коротка історія психології", "Наука стилізації", "Педагогічна етика" вчилися не одно покоління майбутньої крайової інтелігенції. З ініціативи А.Волошина виникли і позитивно впливали на формування особистості товариства "Просвіта", "Учительська громада", "Унію". В межах цих інстанцій готувалися кваліфіковані кадри, які наприкінці 30-х років були будівничими Карпато-Української держави. Отже, Августин Волошин був високоосвіченою і висококультурною людиною свого часу, маючи вищу світську та теологічну освіту.

Наявність досвіду політичної діяльності. Щоб не говорили про Августина Волошина окремі недоброзичливці, що претендують на об'єктивність, однак правда історії така: майбутній президент Карпатської України досить рано включився в політичну діяльність, завоювавши величезний авторитет не лише серед однодумців, але й опонентів. Про таких людей говорять: "Він зробив себе сам". Політичного досвіду А.Волошин набирався, очолюючи Ужгородську народну раду (1918), беручи активну участь в роботі Всекарпатських народних зборів 21 січня 1919 р., на яких було прийнято вікопомне рішення про возз'єднання Закарпаття з Україною. Свої організаторські здібності та здатність політичного передбачення А.Волошин проявив під час процесу об'єднання всіх закарпатських народних рад в єдину Центральну Руську Народну Раду (1919), яка вирішила орієнтуватися на щойноутворену Чехословацьку Республіку. В міжвоєнний період А.Волошин – один з організаторів Народно-Християнської партії, від якої обирався послом до

чехословацького парламенту (1925-1929). Очолювані ним друковані органи "Наука", "Свобода", а згодом "Нова свобода" швидко перетворилися в авторитетні та популярні серед народу громадсько-політичні часописи. Виходячи з вищесказаного, призначення празьким урядом 26 жовтня 1938 р. А.Волошина прем'єр-міністром уряду Підкарпатської Русі було продуманим, аргументованим і вірним. Серед багатьох політиків краю Августин Волошин виявився єдиним, хто був здатний консолідувати навколо себе всі національно-здорові сили тогочасного суспільства.

Наявність чіткої політичної програми. Завдання, що стояли перед автономним урядом А.Волошина, були дійсно складні. У першому після призначення інтерв'ю редактору газети "Нова свобода" 30 жовтня 1938 р. український прем'єр досить детально розкрив їх: "Завдань багато. Числимо на сили свої та на сили громадянства, яке мусить все зробити, щоб закріпити здобутки. Але перше завдання – це оборонити цілість нашого краю, забезпечити спокій і порядок, забезпечити добробут народних мас... Вже влада має 230 вагонів кукурудзи для бідних і безробітних... Думаю, що народні маси нашого краю здобудуть від своєї молодій держави все, що потрібно для усунення голоду... План публічних робіт маємо широкий... Після встановлення й закріплення наших границь негайно мусимо провадити планову розбудову нашої господарки. То вимагає великої кількості працівних сил та велику суму грошей. Але наші природні багатства є такі великі, що ми вдержимось та забезпечимо собі рівноправне співробітництво з іншими країнами, які нам допоможуть розбудувати промисел та інтенсифікувати хліборобство, скотарство, садівництво та огородництво. Будемо будувати фабрики, щоб зпрацювали наші сирівці, будемо зпрацьовувати мінеральні поклади, що стільки їх ховає в собі наша багата земля..."

Історичні дослідження

Ми всіх шануємо, але вимагаємо, щоб і нас шанували, нікого не будемо кривдити, кожний громадянин без різниці народності й віри буде мати рівне право. Вибороли ми свободу не лише для себе, але для всіх, хто йде з нами й має добру волю до співпраці на нашій землі. Теперішня хвиля диктує нам всім виявити працiвність і дисципліну, полишити національні, мовні та політичні суперечки і всім стати до творчої праці, якої вимагає від нас обов'язок перед рідним народом". До вищесказаного додамо, що А.Волошин мав великий досвід господарника, економіста і фінансиста. Відомо, що свого часу він очолював Підкарпатський Банк і спричинився до появи численних кооперативів у краї.

Популярність і авторитет. Августин Волошин користувався величезним авторитетом далеко за межами рідного краю. 27 листопада 1938 р. чеська газета "Недельні Ліст" в статті "Хто є Волошин" писала: "Людина на своєму місці. Мало маємо людей такої ваги, як о. д-р. Волошин. Український нарід Підкарпаття виявив для нього таку любов і таке призначення, що назвав його "батьком народу". Цієї назви не устійнив ніякий закон – вона створена народом. Його поява має в собі щось, що захоплює. Хоч уже не молодий, зумів пережити всю свою й свого народу трагедію. Прем'єр Волошин лишив на території, окупованій мадярами, все своє майно. Його дім в Ужгороді мадяри сконфіскували й назвали "Домом ім. Регента Горті". Та він, махнувши рукою на своє власне добро, почав рятувати народ... Назначуючи його прем'єром, влада зробила найщасливіший крок". Французька газета «Ле Пті Парізієн» 5 лютого 1939 р. так писала про карпатського прем'єра: "Часто його представляли як типового духовного політика-дипломата з часів Ренесансу. Але цей образ цілком фальшивий. Отець Волошин не подібний до того багатого рафінованого духовенства, яке засліплювало королівські двори своїм блиском, коштовностями, знаннями та відважними думками. Батько Волошин, - так його кличуть селяни, - дуже приємний, вирозумілий, розумний і реаліст. То ані мрійник, ані фанатик".

Один із соратників Августина Волошина Михайло Бажанський у нарисі про українського прем'єр-міністра відзначав: "Це не буде одославлення, коли я проведу реальну наступну характеристику постаті отця Волошина. Вирішальні етапи його країни в його житті були багато разів. Він мав змогу і силу керувати ними. Свою полум'яну пристрасть, увесь жар свого великого серця і всю проникливість достатнього розуму і мудрість та свій талант

віддав служінню народові під Карпатами, бож і його партія була народною, найменше залежною від чужих впливів. В часі зриву ще більше помолоднів душею, набрався завзяттям, мужнів, досягав надлюдської сили, виростав понад усіх політиків того часу. Він бачив, що історія щедра до нього, приносить йому щастя боротися, думати за всіх і жити для народу. І що був позбавлений всяких людських слабостей, тому це йому ще більше щастило. Можна навіть його назвати людиною поза часом і простором. Перед його просвітленим зором відкрився новий світ, нова епоха і завдяки його співпрацівникам і його самого дії в нього розвивалися природні почуття відповідальності за те все, що діялося в його краю. Він усвідомив собі, що він вже більше не належить собі самому. Належить людям блискучої доби і всім тим, що прийдуть і народяться в Хусті, Рахові й там далеко в горах, вівчарам, а на долах – людям з мускулястими руками, що міцно керують дарами на Тисі".

Галицький Митрополит і Архієпископ Львівський Андрей Шептицький гаряче підтримав сподвижницьку діяльність уряду Августина Волошина: "Трудно представити Вам ентузіазм і радість, з якою ціла наша суспільність, увесь український народ у Галичині... прийняли відомість, що Ваша Ексцеленція обняли владу в Карпатській Україні. Уважаємо премудрим зарядженням Божого провидіння, що Вас вибрало на провідника народові Закарпаття. Тому народові потреба й апостольської любові священника і мудрого проводу педагога, який би його виховував. Такого апостола, християнського педагога дав тому народові, дав нам усім Всевишній у Вашій особі. Зо страхом Господнім і втримуючи нераз віддих, слідимо за кожним Вашим кроком, свідомі небезпек, якими Ви з усіх сторін оточені, і безконечно важкого Вашого завдання".

(м.Хуст. Чеське містечко – пам'ятка 20-30-х років)

Історичні дослідження

Уряду Августина Волошина довелося діяти в умовах, коли вкрай ускладнилася міжнародна обстановка, насувалася Друга світова війна. Мюнхенська конференція 29-30 вересня та Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р. значно урізали територію Чехословаччини, сприяли початку розпаду цієї федеративної держави. Значних територіальних втрат зазнала Карпатська Україна. Згідно з Віденським арбітражем до Угорщини відійшли Ужгород, Мукачево і Берегово з прилеглими до них районами, а столицю довелося перенести з Ужгорода в Хуст. Протягом всього передвоєнного періоду не припинялися руйнівні напади угорських і польських терористів на населені пункти Карпатської України, активізувала свою діяльність проугорська «п'ята колона», зафіксовані численні випадки саботажу рішень уряду А.Волошина з боку чеських чиновників. У ситуації, яка склалася, українська влада на чолі з А.Волошином прийняла рішення про створення власних збройних сил – Карпатської Січі. Саме карпатські січовики, підтримані переважною більшістю закарпатців, організували захист кордонів молодій державі.

Видатний західний політолог Макс Вебер писав: «Політика – це могутнє повільне буріння твердих пластів, яке здійснюють водночас із пристрасстю і з холодним окомірком. Справедливо кажуть, і весь історичний досвід підтверджує, що можливого ніколи не досягли б, якби у світі знову й знову не прагнули неможливого. Але той, хто на це здатний, мусить бути вождем, ба більше – він мусить бути у найпростішому значенні слова героєм. І навіть ті, хто не є ні тим, ні іншим, мають виробити в собі твердість духу, яку не зломить і крах усіх надій; вже зараз вони повинні озброїтись, цим – інакше не зможуть здійснити навіть того, що можливе вже сьогодні. Лише той, хто впевнений, що не похитнеться, коли світ виявиться, з його погляду, надто дурним або надто підлим для того, що він хоче йому запропонувати; лише той, хто, всупереч усьому, здатний сказати: «А все-таки!» – лише той має «професійне покликання» до політики».

(м.Хуст, Єлизаветинська церква – пам'ятка архітектури ХІІІ ст..)

Августину Волошину пощастило добитися найголовнішого: об'єднати навколо державницької ідеї всі прогресивні сили краю. Результати цієї копіткої роботи були підтверджені під час виборів до Союму Карпатської України 12 лютого 1939 р., коли за Українське Національне Об'єднання проголосували 92,4 відсотки закарпатських українців. Це була повна перемога української державницької ідеї в Карпатах. Очевидець писав, що «результат недільних виборів... був так надзвичайно успішний і для українського народу та українців взагалі корисний, що заскочив своєю несподіванкою не тільки ворогів, але і приятелів Карпатської України». Необхідно відзначити, що жителі цілого ряду населених пунктів віддали більшість голосів проти УНО. Це є свідченням того, що люди могли вільно висловлювати свою думку. Водночас воно доводить, що українська ідея утверджувалася в безкомпромісній боротьбі протилежних одна одній сил.

Готовність до самопожертви. 30 березня 1939 р. Августин Волошин опублікував у «Вістнику українського товариства «Прогрес» в Загребі» своє «Великодне звернення до українців Югославії». «Божому Провидінню, – писав А.Волошин, – подобалося знову досвідчити нас. Ми знову втратили свободу, що нею втішалася вітка українського народу в Карпатах. Ми її втратили, але тільки під напором численнішого й сильнішого ворога. В окупаційне ярмо не пішли ми добровільно. Ми улягли в нерівній боротьбі, а українські Герої сучасності дали нам новий приклад, як маємо стреміти до нашого національного ідеалу.

Бо свобода родиться й закріплюється лиш у крові й терпінні.

Голгофа українського народу є ще не скінчена... Прийде й час, твердо вірмо, національного воскресення Української Нації.

До тої світлої хвилини приготівляймося, плекаючи в собі громадянські чесноти дисципліни, організованости, єдності. Творім національний моноліт, щоб у рішаючий мент одним серцем і одною душею посягнули ми по наше право, а осягнувши його, були в силі й боронити його».

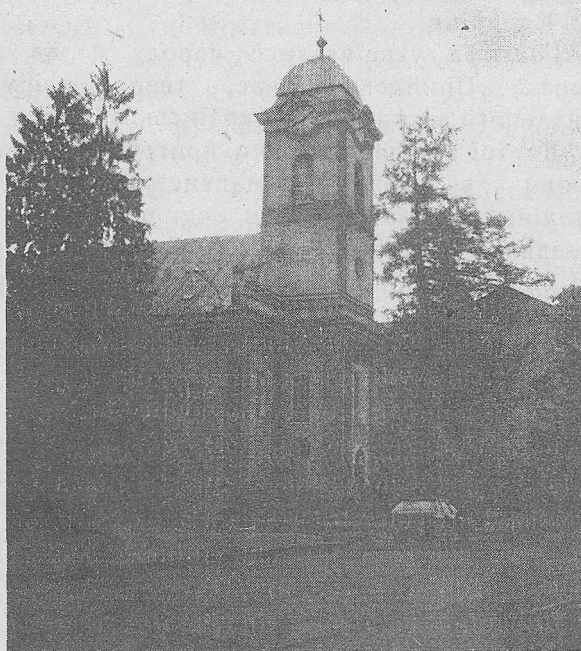
Перше знайомство А.Волошина з працівниками Смершу відбулося 11 травня 1945 р. Однак тоді все обійшлося. У нього забрали ключі від ректорської канцелярії та архів (як нам тепер не вистачає матеріалів цього архіву!). Можливо, для того, щоб «заспокоїти» похилого віку людину, президентові видали «бумагу», згідно з якою він міг спокійно продовжувати займатися своєю роботою, не боячись арешту. Та все було далеко не так, як могло здатися на

Історичні дослідження

перший погляд. «Недрімлюче око» працівників Смершу уважно слідкувало за кожним його кроком, а біля будинку Подліпками, 12, де він мешкав, постійно чергували смершівці.

В «Особовій справі Августина Волошина» знаходимо невелике повідомлення: «Задержан 15 мая 1945 года в Праге-16, ул.Подлипками, 12. При задержании изъята круглая печать с подписью «Президия правительства Подкарпатской Руси». До цього додамо, що Волошин був заарештований незаконно, адже співробітники МДБ СРСР навіть не пред'явили йому ордер на арешт. Названий документ був представлений Волошину слідчим головного управління «Смерш» майором Вайндорфом (№749) тільки 5 червня 1945 р., тобто тоді, коли він був в'язнем Лефортовської тюрми.

Перший допит Августина Волошина був проведений 22 травня, після чого послідували наступні – 24 травня, 5, 9, 12, 14, 19 і 20 червня 1945р. На останньому допиті йому було зачитано постанову про оголошення звинувачення. Уважно її прочитавши, Августин Волошин майже з усім погодився; «В чому мене звинувачують статті, звинувачення мені зрозумілі... Винним себе визнаю». Можна собі уявити, до якого стану була доведена ця 70-літня людина, якщо вона визнавала себе винною навіть у тих «бідах», до яких не мала ніякого відношення. І дійсно, працівники МДБ могли примусити говорити навіть мертвого...

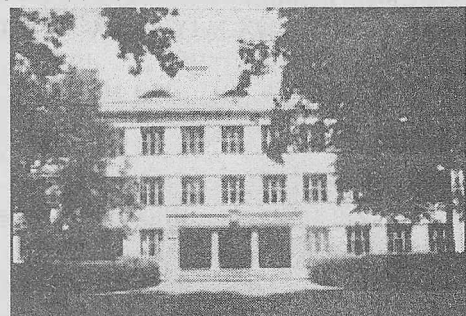

м.Хуст. Римо-католицька церква в центрі міста

м.Хуст. На вулиці Конституції

20 червня 1945 р. Августина Волошину було представлено обвинувачення, згідно з яким він «проводив ворожу діяльність проти Радянського Союзу». Після останнього допиту, який вів слідчий Вайндорф, здоров'я Августина Волошина різко погіршилося і його перевели в Бутирську тюрму. Один з очевидців пригадавав: «...З кожним днем Августин Іванович слабнув. Навіть сам вже не міг виходити на прогулянку. Ми брали його під руки і виводили гуляти. Одного разу він попросив його залишити. Коли ми повернулися з прогулянки, у камері його не застали. Два місяці був з нами. На все життя запам'ятав я цю добру і розумну людину». Свідчення В.І.Марчука повністю підтверджуються даними заключення медичного персоналу Бутирської тюрми. 19 липня 1945 р. А.Волошина не стало.

м.Хуст. Колишня Хустська гімназія

Так закінчилося життя славного сина українського народу, президента Карпатської України Августина Івановича Волошина. У «Заповіті», написаному 19 серпня 1944 р. в Празі, Волошин вважав, що «лиш загальнохристиянська етика, що стоїть над народами й державами, може забезпечити й нашому народові почесне місце в родині цивілізованих націй». До цього ми повинні прагнути.